

รูปแบบการประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาสิ่งแวดล้อมในการพัฒนานิเวศสำนึก*

THE MODEL OF APPLYING THE ENVIRONMENTAL BUDDHIST PHILOSOPHY IN THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL CONSCIENCE

พระครูจิตตสุนทร (พิชิต ชูเกลี้ยง)

Phrakru Chittasunthon (Pichit Chookliang)

สวัสดี อโนทัย

Sawat Anothai

กัญยาวิรี สัทธาพงษ์

Kanyawee Sathapong

มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น

Saint John's University, Thailand

E-mail: lasawatt@stjohn.ac.th

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักนิเวศวิทยา 2) ศึกษาพุทธปรัชญาสิ่งแวดล้อมว่าด้วยการพัฒนานิเวศสำนึก 3) สร้างรูปแบบการประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาสิ่งแวดล้อมในการพัฒนานิเวศสำนึก 4) สร้างองค์ความรู้ใหม่และรูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านอื่น ๆ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการวิจัยเชิงเอกสารและการศึกษาภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ผู้มีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการพัฒนานิเวศสำนึกโดยตรง จำนวน 20 รูป/คน และได้ใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ภายใต้กระบวนการศึกษาเชิงวิเคราะห์ วิจัย และวิธาน เพื่อนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ทางปรัชญาและศาสนา ผลการวิจัยพบว่าการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมปัจจุบันได้ใช้ทั้งมาตรการทางข้อกฎหมาย การสร้างกิจกรรมทางวิชาการและเชิงปฏิบัติการนั้นยังไม่เพียงพอ ควรมีการเพิ่มนิเวศสำนึกทางปรัชญาและศาสนา ด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หากไม่มีประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมนั้น การแก้ปัญหาอาจทำได้ยาก ควรนำพุทธปรัชญามาประยุกต์ใช้ เพราะพุทธปรัชญาได้มีชุดคำอธิบายในเรื่องนิยาม 5 ปฏิจจสมุปบาทและไตรลักษณ์ ด้วยการมองโลกแบบองค์รวม ทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อมล้วนมีกระบวนการอิงอาศัยกันตามหลักเหตุและผลนั้น เพื่อให้มนุษย์ได้มองโลกกับตนเองเป็นหนึ่งเดียวกัน ไม่แสวงหาครอบครอง ในการพัฒนานิเวศสำนึก ด้วยการสร้างปัญญาให้เห็นคุณค่าของระบบนิเวศ การใช้ความเมตตากรุณา ด้วยหลักเบญจศีลเบญจธรรม และการใช้หลักพลธรรม 4 เตรียมพลังแห่งนิเวศสำนึก ในการสร้างรูปแบบการพัฒนานิเวศสำนึกด้วยการเสริมจิตสำนึกของประชาชน

* Received 27 August 2020; Revised 12 September 2020; Accepted 13 September 2020



ชุมชนสถาบันการศึกษา ผู้บริหารบ้านเมือง เจ้าหน้าที่ภาครัฐ สร้างให้เกิดการมีส่วนร่วม
สร้างประโยชน์สุขร่วมกัน องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย นี้คือ EC Model = WMP + ECO
คำสำคัญ: รูปแบบ, การประยุกต์ใช้, พุทธปรัชญาสิ่งแวดล้อม, การพัฒนา, นิเวศสำนึก

Abstract

The objectives of this research article were to: 1) study the concept of conscience in the environmental protection in accordance with ecology. 2) study the Buddhist philosophy on developing the ecological conscience. 3) cultivate the model of applying Buddhist philosophy of environment for developing the ecological conscience. 4) create a new body of knowledge and model of building conscience of other environmental protection and development. This research was a qualitative one based documentary research and field study on the 20 interviewers who are the knowledgeable and experienced ones concerning the ecological conscience development and methodized by the structure interview upon the analytic, appreciative and applicative approach so as to lead to the creativity of new body of knowledge in philosophy and religion. The results of research were found as follows: The present creation of conscience in the environmental protection by both the legal measure and academic and workshop activities is not enough. It should be added ecological conscience by philosophical and religious perspective based on cultivating the people conscience on the ecosystematic participation for the natural resources and environmental management. Without the people participation, the problem-solution is difficult. It should be applied to Buddhist philosophy, because the Buddhist philosophy has been explained by the principles of the five aspects of natural law, the Dependent Origination and the Three Common Characteristics regarding the understanding the holistic world. The rationality of viewing both human and environment that is the interdependent state is to aim at reminding the human to comprehend by themselves as being oneness with the nature, and then no thinking the world domination selfishly. In the proceeding of developing the eco-conscience, there are the constructing the wisdom to realize the ecological value, growing the mercy with the fivefold precept and five dharma and powering the eco-conscience with four kinds of force. In cultivating the model of eco-conscience development, there are the depicting morality to the



people conscience, communities, educational institutes, city administrators, government officials to participate and do peaceful happiness. As for the creativity of new body of knowledge on this research is EC Model = WMP + ECO.

Keywords: Model, Applying, Environmental Buddhist Philosophy, Development, Ecological Conscience

บทนำ

การพัฒนาและมุ่งมั่นให้มีความก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ เป็นเหมือนเหรียญสองด้าน ซึ่งเป็นที่ประจักษ์ว่าเหรียญด้านหนึ่งก่อให้เกิดความก้าวหน้ากับมนุษย์ แต่สิ่งที่ส่งผลกระทบของเหรียญอีกด้านหนึ่งที่มาควบคู่กับการพัฒนา คือ การก่อให้เกิดภาวะวิกฤตต่าง ๆ เช่นเดียวกันทั้งในทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม เป็นต้น โดยเฉพาะวิกฤตทางระบบนิเวศที่ส่งผลต่อสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นให้แก่ทั้งมนุษย์ สังคมและธรรมชาติสิ่งแวดล้อม สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นแนวคิดของมนุษย์ที่มุ่งจะเอาธรรมชาติมารับใช้สนองความต้องการของตนได้ตามปรารถนา การพิชิตธรรมชาติ คือ การพรากธรรมชาติจากภาวะสมดุล ทำให้ธรรมชาติเสียดุลยภาพไปนั้นคือความสำเร็จของมนุษย์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2541) จนนำมาสู่คำถามย้อนแย้งทางการพัฒนาว่า ความเจริญก้าวหน้าของอารยธรรมที่ผ่านมาทั้งหมด ตลอดจนยุคสมัยใหม่ เป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน (อภิชัย พันธเสน, 2558) ผลพวงของการพัฒนาจากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี นับตั้งแต่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมและได้มีการขยายตัวของเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมไปอย่างกว้างขวางทั่วโลก ประกอบกับการเพิ่มขึ้นของประชากรโลกอย่างรวดเร็ว สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติได้ถูกคุกคามและทำลายลงโดยการกระทำของมนุษย์จนเกิดมลพิษ (Pollution) และได้ส่งผลร้ายต่อมวลมนุษย์อย่างรุนแรงตามระยะเวลาที่ผ่านมา เช่น ปัญหาความ ร่อยหลอของทรัพยากรธรรมชาติ มีทรัพยากรพืช สัตว์ ดิน น้ำ ปัญหาของของเสีย ปัญหาระบบนิเวศ ปัญหามลพิษ (ประเวศ อินทองปาน, 2562) ปัญหาเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อการทำลายระบบนิเวศและส่งผลที่จะทำให้สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์อาศัยอยู่เสื่อมคุณภาพตามมาด้วย อย่างไรก็ตาม ปัญหาเหล่านี้ได้นำมาสู่การอภิปรายหลายวงวิชาการ แม้กระทั่งในระดับชาติที่นำเสนอแผนยุทธศาสตร์ของการพัฒนาประเทศไทย ในส่วนที่ 4 โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยเฉพาะแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 12 ที่มีความมุ่งมั่นโมเดลขับเคลื่อนประเทศไทยสู่ความมั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืน และได้มุ่งเน้นที่จะพัฒนาให้เกิดความสมดุล (Thriving in balance) ทั้งมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับเทคโนโลยี ด้วยการปลูกฝังความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ในยุทธศาสตร์ดังกล่าว มีแนวทางการพัฒนา คือ 1) การรักษาฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ 2) เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ 3) แก้ไขปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อม 4) ส่งเสริมการผลิตและการบริโภคที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม



5) สนับสนุนการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและเพิ่มขีดความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ 6) บริหารจัดการเพื่อลดความเสี่ยงด้านภัยพิบัติ 7) พัฒนาระบบการบริหารจัดการและกลไกแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 8) การพัฒนาความร่วมมือด้านสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.), 2559)

เมื่อมองในมิติทางปรัชญา การเปลี่ยนแปลงกระแสการพัฒนาของโลกหรือกระแสโลกาภิวัตน์นำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและกลไกการตลาดที่ก่อให้เกิดการเติบโตขนาดใหญ่ การผลิตในเชิงอุตสาหกรรมและการบริโภคที่เกินความจำเป็น (สมบุญ บุญโท, 2553) เป็นผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม ชีวิตมนุษย์ สัตว์ และพืชพรรณธรรมชาติ โดยไม่คำนึงถึงข้อจำกัดด้านกายภาพ ศักยภาพในการผลิตความสามารถที่จะรองรับการบริโภคและการใช้ประโยชน์จากทุนดั้งเดิม (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2541) ทำให้เกิดกระแสต่อต้านสังคมแบบสมัยใหม่ โดยนักปรัชญาได้พยายามเสนอแนวคิดต่าง ๆ เพื่อหวังให้คนในสังคมได้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง และพร้อมที่จะปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องสิ่งแวดล้อมที่ต้องพยายามแสดงให้เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมให้คนในสังคมเห็นตามความจริงของคุณค่าสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ และรู้จักปกป้องหวงแหนสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืนคู่กับมนุษยโลก ด้วยการพยายามคิดพัฒนาแนวทางปฏิบัติ เพื่อให้สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาเกิดความยั่งยืน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2541) เมื่อมองกระบวนทรรศน์ในเชิงพุทธปรัชญาที่มุ่งเน้นให้มนุษย์สำนึกถึงความเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ และพยายามปรับตัวและเรียนรู้ถึงการอิงอาศัยกันระหว่างมนุษย์กับโลกหรือสิ่งแวดล้อม (ประเวศ อินทองปาน, 2562) ซึ่งในมุมมองของผู้วิจัยนั้น เชื่อว่าพุทธปรัชญาได้มุ่งเน้นให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมโลกได้อย่างยั่งยืน เช่นเดียวกับปรัชญาหลังนวยุคอื่น ๆ แต่ประเด็นมีว่า ในความคิดของนักคิดตะวันตกบางคนจะมองว่า พุทธปรัชญามีอาจให้ทางออกแก่วิกฤตการณ์สภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติของโลกปัจจุบันได้ (เนืองน้อย บุญเนตร, 2537) ทั้งนี้ เพราะในการแก้ปัญหาดังกล่าวนั้น มนุษย์จะต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับโลกธรรมชาติอย่างจริงจัง ซึ่งอาจจะเข้ากันไม่ได้กับท่าทีของพระพุทธศาสนาที่มุ่งสู่การค้นหาทางหลุดพ้นอันจะบรรลุได้ก็แต่โดยปลดปล่อยตัวเองให้เป็นอิสระจากพันธนาการทั้งปวงทางโลก นักคิด เช่น John Passmore มองว่า โดยสาระแล้ว พุทธปรัชญาเป็นปรัชญาที่ปฏิเสธโลกและมีท่าทีที่สื่อแสดงถึงความ “เกลียดโลก” จึงมีอาจเป็นฐานทางอภิปรัชญาของจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมได้ จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมจะต้องมีทัศนคติทางจริยธรรมต่อโลกธรรมชาติ อันเป็นทัศนคติของการยืนยันความมีอยู่ของโลก แนวทางการปฏิบัติของจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมก็คือการบูรณาการและการทำให้ตัวเองกลมกลืนกับโลกธรรมชาติ ไม่ใช่แยกตัวเองหรือเพิกเฉยต่อโลกธรรมชาติ (John Passmore., 1974) คำวิจารณ์ดังกล่าวชี้ไปยังข้อสรุปสำคัญประการหนึ่งเกี่ยวกับพุทธปรัชญาว่า พุทธปรัชญาขาด “สำนึกทางศาสนา” เกี่ยวกับสภาวะแวดล้อมทาง



ธรรมชาติ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เส้นทางสู่ความหลุดพ้นตามแนวคิดของพุทธปรัชญานั้น เป็นเรื่องของปัจเจกโดยเฉพาะปัญญาหรือการเข้าถึงความจริงสูงสุด ซึ่งจะนำไปสู่การหลุดพ้น ปัจเจกนั้นไม่ได้หยั่งโยงไปสู่โลกภายนอก น่าจะเป็นภาพของบุคคลที่นิ่งสมาธิอยู่โดดเดี่ยวและไม่ ยอมรับรู้เกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้นรอบตัวและเมื่อพบแล้วซึ่งสังขารธรรม ก็จะเลี่ยงการเข้าไปสัมพันธ์กับ โลกภายนอกไม่ว่าจะเป็นสังคมนมนุษย์หรือสังคมนิเวศโดยสิ้นเชิง (เนื่องน้อย บุญเนตร, 2537)

จากแนวคิดข้างต้น ผู้วิจัยมองว่า พุทธปรัชญามีความสอดคล้องกับ นิเวศปรัชญาหลังนวยุค ในแง่ของการแสวงหาทางออกสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมุ่งเน้นการปรับมุมมองมโนทัศน์ของ มนุษย์ให้เกิดความสมดุลกับสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ดังนั้น มโนทัศน์ในการพัฒนาจิตสำนึกนี้ ผู้วิจัยมองว่า สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการปรับมุมมองและสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม หรือธรรมชาติของประชาชนได้ โดยปรับเข้าสู่กระบวนการทางการศึกษาหรือการเรียนรู้ ของประชาชน เพื่อกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมอันพึงประสงค์ คือ การมีส่วนร่วมทางสังคม จึงเป็น เหตุจูงใจให้ผู้วิจัยมีข้อสงสัยเกี่ยวกับประเด็นปัญหาของงานวิจัยเชิงความเป็นเหตุเป็นผล (Rationality) นี้ว่า หลักคิดของพุทธปรัชญาว่าด้วยการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีลักษณะเหมือน หรือแตกต่างจากหลักคิดอื่น ๆ โดยเฉพาะจากนักคิดชาวตะวันตกนั้นอย่างไร หลักพุทธปรัชญา นั้นสามารถนำมาเพาะบ่มให้มนุษย์เกิดนิเวศสำนึกได้อย่างไร และจะอย่างไรให้พุทธนิเวศ สำนึกนั้นนำไปสู่การแสดงออกปรากฏเป็นรูปธรรมและสร้างระบบเครือข่ายของการมีส่วนร่วม ของภาคสังคมได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตาม หลักนิเวศวิทยา
2. เพื่อศึกษาพุทธปรัชญาสิ่งแวดล้อมว่าด้วยการพัฒนานิเวศสำนึก
3. เพื่อสร้างรูปแบบการประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาสิ่งแวดล้อมในการพัฒนานิเวศสำนึก
4. เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่และรูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และพัฒนา สิ่งแวดล้อมด้านอื่น ๆ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ด้วยวิธีการวิจัย เชิงเอกสาร (Documentary research) และการศึกษาภาคสนาม (Field study) ภายใต้ กระบวนการวิจัยทางปรัชญาแบบวิภาษวิธี (Dialectic method) และการใช้เหตุผลแบบมี วิจารณ์ญาณ (Discursive method) ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร สำคัญต่าง ๆ เพื่อการวิเคราะห์วิจารณ์ โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการศึกษา ดังนี้

1. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary source) ได้ค้นคว้าจากคัมภีร์พระไตรปิฎก 45 เล่ม โดยเฉพาะพระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539



อีกทั้ง คัมภีร์อรรถกถา ฎีกาและอนุฎีกาที่เกี่ยวข้อง เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค อภิธัมมัตถสังคหะ มลีนทปัญหา เป็นต้น รวมทั้ง ศึกษาคถาปกรณ์สำคัญ ๆ ของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) วิทย์ วิศุขเวทย์ เนื่องน้อย บุญเนตร ประเวศ อินทองปานและนักวิชาการอื่น ๆ ทางพระพุทธศาสนาและสิ่งแวดล้อม/นิเวศวิทยา

2. เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary source) ได้ศึกษาค้นคว้า รวบรวมข้อมูลจากวิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความ ข้อเขียน บทวิจารณ์ เอกสารต่าง ๆ ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่ได้กล่าวถึงเรื่อง แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึก การตระหนัก การมีส่วนร่วม แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและนิเวศวิทยาและแนวคิดทางพุทธปรัชญาว่าด้วยสิ่งแวดล้อม

3. การสัมภาษณ์กลุ่มบุคคลที่ได้รับการคัดเลือกแล้ว จำนวน 20 รูป/คน โดยจำแนกเป็นพระสงฆ์ 10 รูปและคฤหัสถ์ 10 คน โดยเป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการพัฒนานิเวศสำนึกโดยตรงและสามารถให้ข้อมูลตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ได้ และได้ใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างตามข้อคำถามที่ได้กำหนดไว้ก่อนแล้ว พร้อมทั้งใช้เครื่องบันทึกเสียงได้บันทึกคำให้สัมภาษณ์ และผู้วิจัยใช้สมุดจดบันทึกคำให้สัมภาษณ์ด้วยตนเอง โดยผู้วิจัยได้สร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ให้ข้อมูลและทำการสัมภาษณ์ในลักษณะยืดหยุ่นและเปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์สามารถอธิบายเรื่องราวต่าง ๆ เพิ่มเติมโดยไม่จำกัดเวลาอย่างเป็นกันเอง

4. ผู้วิจัยทำการตรวจสอบความถูกต้อง ความสอดคล้องและความสมบูรณ์ครบถ้วนของข้อมูลที่ได้จากการศึกษา นำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์และอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้ จึงถูกนำเสนอออกมาในรูปแบบของการเขียนอภิปรายแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ด้วยการบูรณาการ (Integration) แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนานิเวศสำนึกให้เชื่อมโยงเป็นเนื้อเดียวกันภายใต้การศึกษาเชิงวิเคราะห์ (Analysis) วิจารณ์ (Appreciation) และวิธาน (Application) เพื่อนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ทางปรัชญาและศาสนา

ผลการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักนิเวศวิทยานั้น มีความเห็นชัดเจนว่า สิ่งมีชีวิตในสิ่งแวดล้อมแต่ละสถานที่ แต่ละแห่งเมื่อมีความสัมพันธ์กัน ย่อมทำให้เกิดระบบนิเวศทั้งที่เป็นระบบนิเวศขนาดเล็ก และระบบนิเวศขนาดใหญ่ขึ้นมาเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ สัตว์ที่มีชีวิตไม่สามารถดำรงตัวเองอยู่ได้อย่างแยกอิสระ แต่จะอยู่อย่างมีความสัมพันธ์กับสิ่งมีชีวิตอื่นที่อยู่ในระบบนิเวศเดียวกัน แต่ความสัมพันธ์จะเป็นไปในลักษณะใด พิจารณาจากการได้ประโยชน์หรือการเสียประโยชน์ในการดำรงชีวิต ภาวะความสมดุลในระบบนิเวศ หมายถึง สภาพทั่วไปของระบบนิเวศหนึ่ง ๆ ที่เป็นปกติ มีความสัมพันธ์ระหว่าง



กันตามบทบาท และหน้าที่ตลอดเวลา การที่จะช่วยให้ระบบนิเวศอยู่ในสภาวะสมดุลได้นั้น จะต้องช่วยให้ระบบนิเวศมีความหลากหลายทางชีวภาพสูง และมีการหมุนเวียนของสารและพลังงานต่าง ๆ ในระบบนิเวศที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องในปริมาณที่สม่ำเสมอ ส่วนสิ่งตรงกันข้ามกับภาวะสมดุลในระบบนิเวศ คือ การขาดความสมดุลในระบบนิเวศ คำว่า การขาดความสมดุลในระบบนิเวศ หมายถึง ระบบนิเวศสูญเสียความสมดุล โดยการสูญเสียนั้นอาจมาจากธรรมชาติ หรือจากมนุษย์ การขาดความสมดุลของระบบนิเวศ ยังผลให้เกิดสภาวะเรือนกระจก เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศของโลก และการลดลงของจำนวนโอโซน จนทำให้เกิดภาวะโลกร้อน การขาดความสมดุลของระบบนิเวศหากเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ระบบนิเวศจะช่วยแก้ไขและปรับสภาพตนเอง แต่ถ้าเกิดจากมนุษย์ต้องแก้ไขด้วยสำนึก และความตระหนักถึงความสำคัญของระบบนิเวศของมนุษย์ ซึ่งค่อนข้างยาก เพราะจำนวนของมนุษย์เพิ่มมากขึ้น เทคโนโลยีเพิ่มมากขึ้น และมนุษย์ล้วนต้องการความสุขสบาย

แนวทางการแก้ไขปัญหาระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมปัจจุบัน จะมีทั้งมาตรการทางข้อกฎหมาย การสร้างกิจกรรมทั้งทางวิชาการและกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ เป็นการดำเนินการของการกระทำกลางน้ำหรือปลายน้ำ แต่ยังไม่ครบทั้งกระบวนการด้วยการขาดกระบวนการต้นน้ำ นั่นคือ ทำอย่างไรที่ปลูกฝังจิตสำนึกให้เกิดการตระหนักในระบบนิเวศ เห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมด้วยการระดมการมีส่วนร่วมของประชาชน การที่ทำให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อช่วยแบ่งเบาภารกิจในภาครัฐนั้น อีกทางหนึ่งก็จะเกิดประโยชน์โดยตรงต่อชุมชนท้องถิ่นด้วย ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติมีสภาพที่เอื้ออำนวยต่อการใช้ประโยชน์ของชุมชนและสภาวะด้านสิ่งแวดล้อมเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีพของคนในชุมชนนั้น ๆ และชุมชนใกล้เคียง ซึ่งในการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น ยังสามารถทำให้ประชาชนร่วมกันแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตนเองได้ โดยบางปัญหาหากไม่มีประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมนั้น การแก้ปัญหาอาจทำได้ยาก ดังนั้น ในงานวิจัยนี้ จึงค้นหาแนวทางด้วยหลักพุทธปรัชญา

2. พุทธปรัชญาสิ่งแวดล้อมว่าด้วยการพัฒนานิเวศสำนึกนั้นมองว่า การเข้าใจในกระบวนการความสัมพันธ์ของธรรมชาติกับสภาวะแวดล้อมทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตนั้น พุทธปรัชญาได้มีชุดคำอธิบายไว้ในเรื่องของนิยาม 5 ปฏิจจสมุปบาท และหลักไตรลักษณ์ พุทธปรัชญามองโลกแบบองค์รวม ทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อมนั้น ล้วนแต่มีความสำคัญต่อกันและกัน กระบวนการอิงอาศัยหรือกฎแห่งการอิงอาศัยกันตามหลักแห่งเหตุและผลนั้น มีความสำคัญและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่การศึกษาและทำความเข้าใจของมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์ได้มองโลกกับตนเองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่แสวงหาครอบครอง ถือครองทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะเข้าใจในความไม่มีอยู่หรือไม่มีตัวตนของตนเอง เข้าใจถึงกฎของธรรมชาติที่เป็นสัจธรรมอันมีอยู่จริงแม้ไม่มีมนุษย์อยู่ก็ตาม



หากมนุษย์มีความเห็นที่ถูกต้องว่าสิ่งแวดล้อมมีคุณค่าต่อการพัฒนาทางร่างกาย จิตใจและปัญญาของมนุษย์แล้ว ย่อมที่จะทำให้มนุษย์มีความรักและความเคารพต่อสิ่งแวดล้อม พร้อมกันนั้นก็ทำให้มนุษย์ปฏิบัติหรือดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วยดี เนื้อหาของระบบคิดพุทธจริยธรรมก็คือ มรรคมีองค์ 8 อันเป็นวิธีการปฏิบัติที่เป็นกลาง (ทางสายกลาง) ตามธรรมชาติ ซึ่งประสานสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างเหมาะสม เพื่อเอื้อให้เกิดผล คือ นิโรธตามกระบวนการดับทุกข์ มรรคสามารถนำมาใช้เป็นแนวการปฏิบัติที่ถูกต้องในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กล่าวคือ มีความเห็นที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) การดำรงชอบ (สัมมาสังกัปปะ) เจตนาางตเว้นวจีหุจริต (สัมมาวาจา) เจตนาางตเว้นกายหุจริต (สัมมากัมมันตะ) เจตนาางตเว้นจากมิจฉาอาชีวะทั้งหลาย (สัมมาอาชีวะ) มีความเพียรพยายามในทางที่ถูกต้อง (สัมมาวายามะ) มีความรู้เท่าทัน (สัมมาสติ) และมีจิตกำหนดแน่วแน่ไม่ฟุ้งซ่าน (สัมมาสมาธิ) โดยสรุปมรรคทั้ง 8 ประการข้างต้น สามารถสรุปย่อลงในไตรสิกขา เพื่อใช้ในการประยุกต์หลักของมรรคต่อกิจกรรมต่าง ๆ ได้มากมาย โดยเฉพาะการพัฒนามนุษย์หรือระบบการศึกษา นอกจากนี้ยังสามารถเน้นมรรคบางประการมาประยุกต์กับกิจกรรมด้านอื่น เช่น เศรษฐกิจ การเมือง โดยเชื่อมความสัมพันธ์กับมรรคอื่นอย่างเป็นองค์รวมในการประยุกต์ใช้ไตรสิกขาหรือสิกขา 3 คือ ข้อที่ต้องศึกษาและปฏิบัติเพื่ออบรม กาย วาจา ใจ และปัญญาให้เจริญจนกระทั่งบรรลุจุดหมายสูงสุดคือ นิพพาน ไตรสิกขาเป็นหลักปฏิบัติในแง่การนำไปใช้งาน ส่วนอริยมรรคทั้ง 8 นั้น เป็นระบบการปฏิบัติธรรม ดังนั้น การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมตามหลักการทางพุทธปรัชญาไว้ 3 ขั้น คือ 1) มโนธรรมสำนึก เริ่มขึ้นด้วยการอบรมจิตให้เป็นสัมมาทิฐิคือการตั้งจิตไว้ชอบ เพราะจิตเป็นตัวนำการกระทำทั้งปวง จิตที่ประกอบด้วยมโนสำนึกชอบ 2) ศีล ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศีลเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญมากสำหรับฆราวาส เช่น ศีล 5 และ วินัยสำหรับบรรพชิต หลักธรรมในการผลิตและบริโภคทรัพยากรธรรมชาติด้วยหลักทางสายกลาง ซึ่งตั้งอยู่บนการรู้จักประมาณในการบริโภค และการกตัญญูกตเวที 3) การพัฒนาองค์รวมด้วยวิธีบูรณาการ โดยเริ่มต้นการพัฒนามนุษย์ให้มีปัญญารู้เท่าทันก่อน คือ 1) การพัฒนาร่างกายให้แข็งแรง มีสุขภาพดี เป็นการพัฒนาสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพทั้งหมด 2) พัฒนาสังคม คือ การอยู่ร่วมกันด้วยดี 3) การพัฒนาอารมณ์และจิตใจให้มีความแจ่มใส 4) การพัฒนาปัญญาเพื่อให้รู้เท่าทันตามความเป็นจริงด้วยภาวนาหรือการอบรมฝึกฝน

3. การสร้างรูปแบบการประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาสิ่งแวดล้อมในการพัฒนานิเวศสำนึกนั้นทำให้เห็นชัดเจนว่า สิ่งที่เป็นปัญหาอันแท้จริงที่ไม่สามารถนำไปสู่การพัฒนานิเวศสำนึกนั้นก็คือ อดตาหรือตัวตน อันประกอบด้วยอาการรวมของอุปกิเลสที่นอนเนื่องในจิตใจของมนุษย์คือ อวิชชา ความไม่รู้แจ้งแทงตลอด ความหลงมกมาย ตัณหา ความทะยานอยาก และอุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่น การผูกใจไม่เสื่อมคลาย ปัจจัยที่ 3 อย่างนี้เป็นรากเหง้าที่ทำให้เกิดกิเลสจนเกิดการดิ้นรน แสวงหา บริโภคจนทำให้เกิดเป็นกลุ่มคนที่ต้องเสพที่เรียกว่ากลุ่มบริโภคนิยม หรือกลุ่มอัตตัตถนิยม เมื่ออดตาได้เกิดขึ้นก็จะถ่ายทอดแสดงออกเชิง



พฤติกรรมทั้งการกระทำทางกายและวาจาตั้งแต่จะเห็นได้จากระดับต่าง ๆ จนกลายเป็นปัญหาหรืออุปสรรคในการพัฒนานิเวศสำนึก

สิ่งที่สำคัญที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนาระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อมนั้น คือ การสร้างปัญญาให้บุคคลได้เห็นคุณค่าของระบบนิเวศว่าสำคัญอย่างไร แล้วทำควบคู่ไปกับการกระทำโดยเริ่มต้นจากการดำเนินชีวิตประจำวันในการใช้ความเมตตากรุณา ด้วยหลักเบญจศีลเบญจธรรม เมื่อจิตมีความพร้อมจึงเตรียมนำสู่การเตรียมพลังแห่งนิเวศสำนึก ด้วยการใช้หลักพละธรรม 4 ในการสร้างรูปแบบการพัฒนานิเวศสำนึก ด้วยระบบคิดแบบ 3 ส. คือ เสริม - สร้าง - สุข ด้วยการ 1) เสริมจิตสำนึกของประชาชน ผู้บริหารบ้านเมือง เจ้าหน้าที่ภาครัฐ 2) สร้างให้เกิดการมีส่วนร่วม 3) สุขที่เกิดจากการมีส่วนร่วมกันในกิจกรรมการพัฒนาระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม เพื่อการลดความเห็นแก่ตัวของคนในชุมชนและสร้างประโยชน์สุขร่วมกันในการตื่นรู้ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และต้องมีกลไกในการขับเคลื่อนที่สำคัญ อันประกอบด้วย 1) ชุมชน ซึ่งเป็นผู้ได้รับประโยชน์และผลกระทบโดยตรงกับการพัฒนานิเวศสำนึก 2) สถาบันทางการศึกษา ถือว่าเป็นสถานที่ที่มีบทบาทสำคัญในการสอนให้เยาวชนได้เกิดการตระหนักรู้คุณค่าของระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม และ 3) หน่วยงาน องค์กร ทั้งภาครัฐและเอกชนที่ต้องผู้มีประสบการณ์และการสนับสนุนให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและสามารถพัฒนาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของชุมชนนั้นได้

กระบวนการสร้างรูปแบบการพัฒนานิเวศสำนึกและการมีส่วนร่วมของคนในสังคม จะต้องทำให้สังคมนั้นเข้าสู่ภาวะสันติสุข เพราะคนในชุมชนมีความสุขกับการได้อยู่ร่วมกันในชุมชน มีจิตสำนึกร่วมกัน ซึ่งการมีจิตสำนึกนั้น หมายถึง การยินดีและมีความสุขกับการทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาของส่วนรวมอย่างมีความสุข ประชาชนดำเนินการด้วยความเต็มใจและตระหนักถึงผลที่จะเกิดต่อส่วนรวม และยินดีที่จะเข้าร่วมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีความสุข ป้องกันความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี เรียกได้ว่าเป็นแนวทางแห่งการสร้างสันติสุขบนพื้นฐานความสุขของคนในชุมชน ทั้งทางกายและทางจิตใจ กล่าวคือ ความสุขทางกาย คือ การรอดพ้นจากปัญหาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ทำให้มีสุขภาวะที่ดี ส่งผลดีในด้านอื่น ๆ ตามมา เช่น การอยู่ดีมีสุขก่อให้เกิดรายได้จากเศรษฐกิจ คนในสังคมมีสุขภาพดี ไม่เป็นคนที่ไร้โรค ส่วนความสุขทางใจ คือ การมีความสุขกับการร่วมกิจกรรมดำเนินการแก้ปัญหาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น เพราะเข้าร่วมด้วยใจที่มีจิตสำนึกมีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจ จึงทำให้การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการเป็นไปด้วยความสุขของผู้เข้าร่วมและเมื่อผลการสร้างการมีส่วนร่วม สามารถทำให้ปัญหาลดลงและหมดไปก็ยิ่งทำให้คนในสังคมมีความสุขทางใจมากยิ่งขึ้น กระบวนการที่จะทำให้ประชาชนเห็นผลดีของการสร้างความสุขส่วนรวมนั้น ต้องเริ่มจากการปรับมุมมองและความคิด โดยการลดความยินดีและชื่นชมในความสุขส่วนตัวเสียก่อน เพราะหากไม่ยึดติดประโยชน์ของตนจนเกินพอดีก็จะสามารถสร้างแนวความคิดให้ยึดถือประโยชน์สุขส่วนร่วมได้ง่ายขึ้น กระบวนการการพัฒนา



นิเวศสำนึกนั้นต้องสร้างให้ประชาชนหรือชุมชนได้เห็นสิ่งที่เรียกว่า ประโยชน์สุขร่วมกันระหว่างประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นเกิดขึ้นมาได้ เพราะแม้คนในสังคมจะมีความเข้าใจที่ถูกต้องแล้ว มีความรู้ที่ถูกต้อง มีส่วนร่วมในการร่วมคิดร่วมแก้ปัญหา แต่หากพฤติกรรมของคนในชุมชนที่ไม่ดี ยังคงมีกระทำอยู่ก็ไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาได้อย่างสิ้นเชิงได้ วันหนึ่งหากเวลาผ่านไป กิจกรรมบางส่วนหยุดดำเนินการ ปัญหาเดิมที่เคยเกิดขึ้นก็จะกลับมาเกิดซ้ำอีกในอนาคต ดังนั้น คนในชุมชนที่มีจิตสำนึกแล้วมีการสร้างความมีส่วนร่วมที่ดีแล้ว และส่งผลให้เกิดความสุขทั้งทางกาย ทางใจแล้ว ก็ยังต้องงดเว้นกิจกรรมที่ไม่เป็นประโยชน์ เมื่อทุกคนในชุมชนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม แล้วประโยชน์ส่วนรวมนั้นจะส่งผลแก่ประโยชน์ส่วนตนตามมา แนวทางการพัฒนานิเวศสำนึกตามหลักพุทธปรัชญา แม้อู่อเหมือนเป็นสิ่งนามธรรม ไม่สามารถจับต้องได้ หากได้พัฒนานิเวศสำนึกอย่างถูกต้อง เป็นกระบวนการ ก็สามารถนำไปสู่สิ่งที่เป็รูปธรรมของการพัฒนาได้ทั้งเศรษฐกิจ สังคม วิถีวัฒนธรรมและองค์รวมคือ ระบบนิเวศวิทยาให้เกิดความยั่งยืนได้ ก่อให้เกิดทั้งประโยชน์สุขและสันติสุขได้อย่างแท้จริง

4. การสร้างองค์ความรู้ใหม่และรูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมด้านอื่น ๆ องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย เรียกว่า รูปแบบการพัฒนานิเวศสำนึก “EC Model = WMP + ECO” อันบูรณาการด้วย 2 ส่วน คือ ปัจจัยภายในที่เกิดจากการเพาะบ่มโยนิโสมนสิการ และปัจจัยภายนอกที่เป็นปรโตโมหะด้วยความเป็นกลียาณมิตร

อภิปรายผล

1. แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักนิเวศวิทยาเป็นที่ชัดเจนว่า กระบวนการพัฒนาระบบนิเวศนั้น สิ่งที่ควรดำเนินการเป็นลำดับต้นคือการปลูกจิตสำนึกของประชาชนให้เห็นคุณค่าความสำคัญของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ธรรมชาติไม่มีมนุษย์สามารถเป็นไปตามวัฏจักรของธรรมชาตินั้นได้ แต่มนุษย์ไม่มีธรรมชาติ เชื่อแน่ว่าไม่สามารถดำเนินชีวิตให้เป็นไปได้ ในแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมักจะเชื่อในกลไกของวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี หรือใช้มาตรการทางสังคม เช่น ข้อกฎหมาย แต่แท้จริงแล้ว สิ่งที่ควรเริ่มก่อนอื่นใดทั้งหมด คือการพัฒนาจิตใจของมนุษย์ ซึ่งสอดคล้องกับ พระมหาศุภชัย สุภทโท (เจ้าอาวาส) การวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาจิต สำนึกสาธารณะเชิงพุทธบูรณาการ ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและมีประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมไทยปัจจุบันที่มีการแข่งขันสูงโดยปกติ ต่างมุ่งหวังในการแสวงหาผลประโยชน์เพื่อส่วนตัว เพิกเฉยต่อสังคมส่วนรวม ไม่ช่วยกันรักษาสมบัติ และสถานที่ที่เป็นทรัพย์สินสาธารณะ เขาเหล่านั้นไม่สนใจแก้ปัญหาทั่วไปโดยส่วนรวม ดังนั้น จึงควรปลูกฝังส่งเสริมและพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะให้มีมากขึ้นในสังคมไทย เพราะจิตสำนึกสาธารณะเป็นเรื่องของจิตใจ และเป็นความรู้สึกรภายในจิตที่เกิดขึ้นได้ การปลูกฝังจิตสำนึกสาธารณะนั้นควรปลูกฝังจิตสำนึกให้เกิดขึ้นตั้งแต่วัยเด็ก สู้วัยรุ่น และจนถึงวัยผู้ใหญ่ได้นั้น บุคคลต้องการ



ปลูกจิตสาธารณะให้เป็นไปในทางที่ถูกต้องเหมาะสม และสามารถเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงของกระแสเศรษฐกิจ อันจะมีผลให้สามารถอยู่ร่วมกับคนในสังคมได้อย่างมีความสุข (พระมหาศุภชัย สุภโท (เจ้าทอง), 2558)

2. พุทธปรัชญาสิ่งแวดล้อมว่าด้วยการพัฒนานิเวศสำนึก เป็นที่ชัดเจนทั้งโดยหลักการและประสบการณ์ของพุทธปรัชญาที่มองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติมีความเชื่อมโยงอาศัยซึ่งกันและกัน โดยที่มนุษย์ต้องปฏิบัติให้กลมกลืนกับธรรมชาติ เพราะมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ อีกทั้งควรเข้าใจความเป็นจริงของธรรม เพราะหลักสัจธรรมและหลักจริยธรรมในพุทธปรัชญาเป็นสิ่งที่สัมพันธ์ ซึ่งสอดคล้องกับ พระราชวรมณี (พล อาภากรโ) และคณะ เรื่อง นิเวศวิทยาเชิงพุทธบูรณาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในการเสริมสร้างสุขภาพและการเรียนรู้ของสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า การประยุกต์หลักพุทธธรรมบูรณาการกับนิเวศวิทยาเพื่อการพัฒนาจิตและสังคมอย่างยั่งยืนได้วิเคราะห์ตัวอย่างจากกรณีศึกษา 6 กรณี และพบว่า หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญาเป็นหลักธรรมที่ทุกหน่วยงานได้นำไปประยุกต์โดยอาจจะไม่ได้ใช้ภาษาธรรมดังที่เข้าใจทั่วไปแต่ได้ทำให้เกิดกระบวนการทำงานที่แสดงให้เห็นว่า องค์ธรรมทั้ง 3 ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ถ้าทุกองค์กรได้นำหลักไตรสิกขาไปปฏิบัติย่อมหวังได้ว่าจะประสบความสำเร็จในการดูแลระบบนิเวศ พร้อมทั้งเกิดการพัฒนาจิตและสังคมได้อย่างยั่งยืน (พระราชวรมณี (พล อาภากรโ) และคณะ, 2558) อีกทั้งสอดคล้องกับ พระภัสสรณ์ สุวฑฺฒ (นันทศาสตร์) เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักนิเวศวิทยาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ผลการวิจัยพบว่า พุทธปรัชญาเถรวาทเป็นหลักความจริงของสิ่งทั้งหลายในธรรมชาติ คือ อริยสัจ 4 ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงออกมาในรูปแบบของกฎความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย คือ ไตรลักษณ์ และกฎของเหตุปัจจัยคือ ปฏิจจสมุปบาท เมื่อรู้แจ้งในกฎของธรรมชาติแล้วพระองค์ก็ทรงสอนให้ปฏิบัติต่อธรรมชาติด้วยความเอื้อเพื่อ เพื่อให้อยู่รวมกันกับธรรมชาติด้วยความเอื้อเพื่อและกลมกลืนกัน (พระภัสสรณ์ สุวฑฺฒ (นันทศาสตร์), 2558)

3. การสร้างรูปแบบการประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาสิ่งแวดล้อมในการพัฒนานิเวศสำนึก ทำให้ชัดเจนว่า พุทธปรัชญาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ผลเป็นรูปธรรมโดยมุ่งพัฒนาเชิงองค์รวมและนำไปสู่ประโยชน์สุขทั้งที่เป็นประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นได้อย่างแท้จริงบนพื้นฐานหลักการวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาด้วยหลักอริยสัจ 4 อีกทั้งเกิดการสังเคราะห์ที่นำไปใช้ในรูปกิจกรรม ซึ่งสอดคล้องกับ วิสาร นามวา การวิจัยเรื่อง การปลูกสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่เยาวชนกลุ่มน้ำโขง ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบของกิจกรรมการปลูกสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นการฝึกอบรมประกอบด้วย 2 ภาค คือ ภาคที่หนึ่งเป็นการให้ความรู้ด้านทฤษฎี ประกอบด้วยเนื้อหา 3 ส่วน ส่วนที่หนึ่ง ความเป็นมาและสำคัญของอุทยานแห่งชาติกบระบบนิเวศ ส่วนที่สอง ปัจจัยที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และส่วนที่สาม กรณีศึกษาบุคคลผู้เป็นต้นแบบที่ดีในการอนุรักษ์

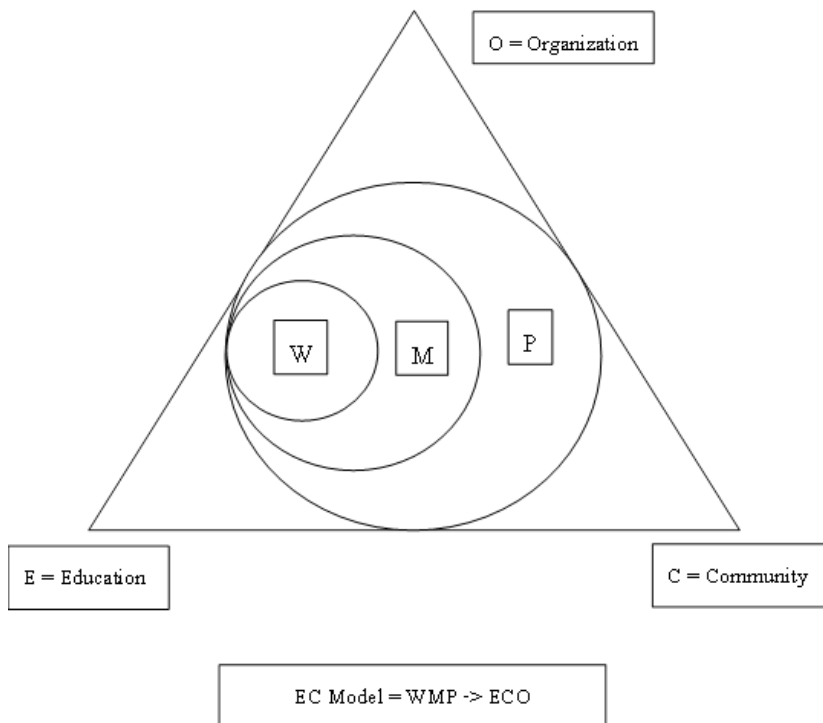


ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และภาคที่สอง เป็นภาคปฏิบัติด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยกิจกรรม 4 อย่าง คือ การศึกษาระบบนิเวศ ตามเส้นทางธรรมชาติศึกษา การสร้างฝายแม้ว การทำแนวกันไฟ และการปลูกต้นไม้ (วิสาร์ นามวา, 2558) อีกทั้งสอดคล้องกับ จักรพรรณ วงศ์พรพวัน การวิจัยเรื่อง นิเวศวิทยา เชิงพุทธกับแนวคิด คุณค่า และการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนในจังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดและคุณค่าของนิเวศวิทยาเชิงพุทธ พบว่า พระพุทธศาสนากับ นิเวศวิทยา มีความเกี่ยวข้องกันตรงที่ไม่ได้แบ่งแยกระหว่างสิ่งมีชีวิตและธรรมชาติออกจากกัน นิเวศวิทยาจะสอนให้ มนุษย์รู้จักรักษาระบบธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่วนพุทธศาสนาจะมุ่งสอน ให้มนุษย์มีความเมตตาต่อธรรมชาติ และให้ปฏิบัติต่อธรรมชาติเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตตน การทำลายธรรมชาติก็เหมือนกับการทำลายตนเอง เพราะจุดร่วมของมนุษย์กับธรรมชาติคือ การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน รูปแบบการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนตามหลักนิเวศวิทยา เชิงพุทธในจังหวัดขอนแก่น พบว่า ป่าชุมชนทั้ง 3 แห่ง มีรูปแบบการสร้างเสริม 4 ขั้นตอน ด้วยกัน คือ 1) การสร้างความรู้ความเข้าใจและ ความตระหนักร่วมกันในการใช้ประโยชน์จาก ป่าชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืน 2) การพัฒนากิจกรรมใน การอนุรักษ์ป่าชุมชนด้วยวิธีการต่าง ๆ 3) การควบคุมกิจกรรมเพื่อเพิ่มสมรรถนะในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ให้เกิดความยั่งยืน และ 4) การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ป่าอันได้แก่ ความกตัญญู ความเมตตา ความยำเกรง ความพอประมาณ และความสันโดษ หลักธรรมเหล่านี้ได้ช่วย กล่อมเกล่าจิตใจชาวบ้านให้มีความเอื้อเฟื้อต่อกัน และทำให้ชาวบ้านได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของป่าไม้ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนให้เกิดความยั่งยืนสืบถึงคนรุ่นหลังต่อไป (จักรพรรณ วงศ์พรพวัน, 2562)

4. การสร้างองค์ความรู้ใหม่และรูปแบบการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และพัฒนา สิ่งแวดล้อมด้านอื่น ๆ ด้วยรูปแบบการพัฒนานิเวศสำนึก “EC Model = WMP + ECO” นั้นต่างมีความสัมพันธ์อาศัยซึ่งกันและกัน ในบางครั้งและบางคนต้องอาศัยปัจจัยภายนอกเป็นตัวนำเพื่อให้เกิดการกระตุ้นจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หากจะให้เกิดความยั่งยืน เพื่อการพัฒนานิเวศสำนึกเป็นสิ่งที่ต้องเกิดจากการระเบิดภายในของบุคคลทั้งการใช้ปัญญา และความกตัญญูทวนเวียนต่อสิ่งแวดล้อม



องค์ความรู้ใหม่



ภาพที่ 1 โมเดลการพัฒนานิเวศสำนึก

จากภาพข้างต้น ผู้วิจัยได้ตกผลึกเป็นองค์ความรู้ใหม่จากการทำวิจัย เรื่อง รูปแบบการประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาจิตสำนึก ซึ่งมีโมเดล คือ EC Model = WMP + ECO โดยมีคำอธิบาย ดังนี้

EC Model มาจากคำว่า Ecological Conscience Model คือ รูปแบบการพัฒนาจิตสำนึก อันเป็นปัญหาวิกฤตทางจริยธรรมสิ่งแวดล้อมที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน แนวทางที่ได้จากการนำหลักพุทธปรัชญาสิ่งแวดล้อมมาประยุกต์ใช้จึงได้การบูรณาการ 2 ส่วน คือ ปัจจัยภายในที่เกิดขึ้นจากเพาะบ่มโยนิโสมนสิการ คือ WMP และปัจจัยภายนอกที่เป็นประโยชน์ด้วยความเป็นกัลยาณมิตร คือ ECO ทั้ง WMP และ ECO มีคำอธิบาย ดังนี้

W = Wisdom ปัญญา ความรู้ ความเข้าใจ ความมีเหตุมีผล มองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มนุษย์ต้องอาศัยธรรมชาติ หากไม่มีธรรมชาติ มนุษย์ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ มนุษย์ต้องปลูกความรู้ด้วยการมีการมองกว้าง คือ การไม่ให้มองแค่ตัวเอง ไม่ให้มองแค่สังคมของเรา แต่ให้มองทั้งโลก ให้มี



ปัญญามองเห็นระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยในสรรพสิ่ง คิดไกล เป็นการมองเห็นถึงประโยชน์สุขเป็นสำคัญ สิ่งใดเป็นประโยชน์และทำให้เกิดความสุขทั้งกายและใจ ทั้งของตนเองและผู้อื่น สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ควรกระทำ และใฝ่สูง คือ ใฝ่ธรรมมุ่งแสวงหาความรู้ให้เข้าถึงความจริงแท้ ปราภวนาจะสร้างสรรค์ความดีงาม บำเพ็ญประโยชน์สุขแก่สังคม

M = Mercy ความเมตตากรุณาที่มองสิ่งรอบด้านด้วยความรักในฐานะเพื่อนร่วมทุกข์เกิด แก่ เจ็บ ตาย มีความปราภวนาเพื่อจะมีชีวิตไม่ต่างจากตัวเรา ควรส่งเสริมให้ปัจเจกบุคคลดำรงตนด้วยการรักษาเบญจศีลเบญจธรรมต่อสภาพสิ่งแวดล้อม

P = Power การสร้างพลังแห่งนิเวศสำนึกที่มีอยู่ในแต่ละบุคคล ด้วยด้วยหลักพุทธจริยธรรมแห่งพละธรรม 4 ประการ คือ ปัญญาพละ วิริยพละ อดิวิญญะ และสังคหพละ ด้วยการสร้างพลังแห่งการสร้างสรรค์ พลังแห่งการปรับตัว พลังแห่งการแสวงหา และพลังแห่งความร่วมมือ

E = Education การให้การศึกษา การปลูกแนวคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กระบวนการสอนให้ตื่นรู้จากการทำลายระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม โดยมีสถาบันการศึกษาเป็นกลไกขับเคลื่อน

C = Community ชุมชนหรือประชาชน เป็นหัวใจสำคัญที่ขับเคลื่อนให้สมาชิกได้มีการตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมจนเกิดเป็นจิตสำนึก เป็นการระเบิดมาจากข้างในของชุมชน แล้วจึงนำพากระบวนการของการมีส่วนร่วมในการพัฒนานิเวศสำนึก โดยมุ่งให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกันของคนในชุมชน นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วิถีวัฒนธรรม และสภาพสิ่งแวดล้อม

O = Organization หน่วยงานของรัฐ องค์กร มูลนิธิ ภาคเอกชน ที่เป็นส่วนสนับสนุนในด้านการให้ความรู้ สนับสนุนเครื่องมืออุปกรณ์ เป็นพี่เลี้ยง ที่ปรึกษา เพื่อมุ่งที่จะให้ภาคชุมชนสามารถดำเนินการในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

สรุป/ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า แนวคิดการสร้างเสริมพัฒนาจิตสำนึกต่อระบบนิเวศในสิ่งแวดล้อมเป็นการเสนอแนวทางการแก้ปัญหาระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม และให้ความสำคัญต่อระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมนั้น อันเนื่องมาจากมนุษย์เป็นตัวการในการทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม หลักนิเวศพุทธปรัชญายอมรับความมีอยู่อย่างสมบูรณ์ในตัวเองของสรรพสิ่ง สรรพสิ่งต่างมีค่าและสิทธิโดยตัวเองที่จะดำรงอยู่และมีอยู่เทียมเท่าสิ่งอื่น สรรพสิ่งเป็นเพื่อนกัน จึงมีสิทธิที่จะดำรงอยู่ในฐานะเพื่อน และปฏิบัติต่อเพื่อนด้วยความมีเมตตาต่อกัน นี่เป็นลักษณะของการดำรงอยู่อย่างมีมิตรระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม การประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาสิ่งแวดล้อมเพื่อการสร้างรูปแบบการพัฒนาจิตสำนึกนั้นควรมุ่งพัฒนาสังคมมนุษย์ให้อยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ด้วยการเสริมสร้างจิตสำนึกของการมี



ส่วนร่วมของประชาชน เป็นจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมอันจะเป็นตัวกำหนดและกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมได้ เมื่อประชาชนส่วนใหญ่ร่วมกันบำเพ็ญประโยชน์หรือกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ด้วยสำนึกรับผิดชอบและสำนึกถึงการสร้างประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นแก่ส่วนรวม โดยไม่หวังที่จะได้รับผลประโยชน์ของตนเองแล้ว สังคมก็จะเป็นสังคมอุดมสุข ดังนั้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่า การพัฒนานิเวศสำนึกจะเกิดขึ้นต้องได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนทุก ๆ ฝ่าย ทั้งบุคคล ภาคประชาสังคม ภาครัฐ ภาคเอกชน หน่วยงานอิสระอื่น ๆ ต้องร่วมแรงร่วมใจในการช่วยกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อให้สืบทอดต่อไปรุ่นต่อ ๆ ไป โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของประโยชน์สุขร่วมกัน สำหรับผู้สนใจอยากจะทำวิจัยครั้งต่อไป มีข้อเสนอแนะ อาทิ ควรมีการทำวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมด้านสิ่งแวดล้อมของนักการเมือง ผู้บริหารหน่วยงานของรัฐ ตลอดจนเครือข่ายภาคประชาสังคม เพื่อให้เกิดมโนธรรมแห่งนิเวศสำนึกได้อย่างไร

เอกสารอ้างอิง

- พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต. (2553). การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- จักรพรรณ วงศ์พรวัฒน์. (2562). นิเวศวิทยาเชิงพุทธกับแนวคิด คุณค่า และการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่า ชุมชนในจังหวัดขอนแก่น. วารสารวิชาการธรรมทรรศน์, 19(1), 215 - 226.
- เนืองน้อย บุญเนตร. (2537). จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม: โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประเวศ อินทองปาน. (2562). พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2541). การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2558). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร: ผลิตัณม์.
- พระภัสสรณ์ สุวุฒโฒ (นันทศาสตร์). (2558). ศึกษาวิเคราะห์หลักนิเวศวิทยาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท. วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด, 5(1), 271 - 283.
- พระมหาศุภชัย สุภโท (เป้าทอง). (2558). แนวทางการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะเชิงพุทธบูรณาการ. ใน ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.



พระราชวรมณี (พล อาภากร) และคณะ. (2558). นิเวศวิทยาเชิงพุทธบูรณา การเพื่อการ พัฒนาที่ยั่งยืนในการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ของสังคมไทย. วารสาร สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, 41(2), 32 - 48.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิสาร นามวา. (2558). การปลูกสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมแก่เยาวชนกลุ่มน้ำโขง. วารสารบัณฑิตวิทยาลัย พิษณุตรศน์ มหาวิทยาลัย ราชภัฏอุบลราชธานี, 10(2), 87 - 93.

สมบูรณ์ บุญโท. (2553). ปรัชญากระบวรธรรมศน์กับการพัฒนามนุษย์ สังคมและธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สอนโลก-สอนธรรม.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.). (2559). แผนพัฒนา เศรษฐกิจ และ สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560-2564. เรียกใช้เมื่อ 25 เมษายน 2561 จาก [http://www.nesdb.go.th/ Default.aspx?tabid395](http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid395)

อภิชัย พันธเสน. (2558). พุทธเศรษฐศาสตร์ วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับ เศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์.

Passmore J. (1974). *Man's Responsibility for Nature*. London: Duckworth.